

Cauid Ramiz oğlu MƏLİKLİAzərbaycan Kooperasiya Universitetinin doktorantı,
AZ1124, Azərbaycan Respublikası,
Bakı şəhəri, N.Nərimanov küç.93,
E-mail: meliklid@bk.ru

MÜASİR DÖVRDƏ KƏND TƏSƏRRÜFATININ İNKİŞAFINDA AUDİTİN ROLUNUN ARTIRILMASINDA RƏQƏMSAL TEXNOLOGİYALARIN STRATEJİ ƏHƏMIYYƏTİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – müasir dövrdə kənd təsərrüfatının inkişafında auditin rolunun artırılmasında rəqəmsal texnologiyaların strateji əhəmiyyətinin əsaslandırılmasıdır. Hazırkı şəraitdə kənd təsərrüfatının inkişafında müəyyən problemlər vardır. İstehsalın artırılması, məhsuldarlığın yüksəldilməsi, kənd təsərrüfatına yönəldilən vəsaitlərdən təyinatı üzrə səmərəli istifadə olunması məsələləri aktualdır. Bu proseslərdə auditin təhlil və nəzarət funksiyaları kifayət qədər fayda vermək iqtidarındadır. Xüsusilə, audit xidmətinin müasir texnologiyalar, ilk növbədə, rəqəmsal texnologiyalar əsasında təşkili ciddi önəm kəsb edir. maliyyə pozuntularının aşkarlanmasında, maliyyə axınlarının idarə edilməsində, mühasibat uçotunun dürüstlüyünün təmin edilməsində rəqəmsal audit mexanizmlərinin rolu daha çox artmaqdadır. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin daha optimal proqnozlaşdırılmasında və zəruri tədbirlərin görülməsində rəqəmsal audit mexanizmlərinin əhəmiyyəti böyükdür və bu istiqamətlərdə təkliflər irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatın metodu – məqalədə baxılan problemlər üzrə təhlil, sintez və ümumiləşdirmə kimi iqtisadi metodlardan ibarətdir. Eyni zamanda, araşdırılan problemlərə dair digər tədqiqatçıların yanaşmaları və fikirləri də nəzərə alınmışdır.

Tədqiqatın nəticələri – hazırkı dövrdə kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı problemlərin həl olunmasında, bu sahənin subyektlərinin maliyyə nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında və maliyyə resurslarının idarə olunmasında rəqəmsal texnologiyalar əsaslı auditin rolunun artırılması ilə bağlı mexanizmlərin işlənməsi və tətbiqi ilə əlaqəlidir.

Açar sözləri: kənd təsərrüfatı, audit, rəqəmsal texnologiyalar, kənd təsərrüfatının problemləri, audit mexanizmləri, auditin strateji rolu, rəqəmsal texnologiyaların strateji əhəmiyyəti.

UOT: 338.012: 657.6: 657.1.011.56**JEL:** Q1; Q14; M4; M42; Q55

Giriş

Son vaxtlar iqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılması istiqamətində sistemli tədbirlər reallaşdırılır, dövlət orqanları və təşkilatlarında mərhələli şəkildə elektron sənəd dövriyyəsi sistemi tətbiq edilir, elektron ödənişlər və elektron ticarət inkişaf etdirilir, onların normativ-hüquqi bazası təkmilləşdirilir. Müasir dünyada rəqəmsal texnologiyalara demək olar ki, bütün sənaye sahələrində və gündəlik həyatımızda istifadə olunur. Rəqəmsal texnologiyalar verilənlərin kodlaşdırılması və ötürülməsi üsullarına əsaslanan sistemlərdir. Başqa sözlə, bu, ən az vaxt xərclərlə bir çox problemi həll etməyə imkan verən diskret bir sistemdir. Hazırda cəmiyyətin həyatının bütün sahələrinin inkişafında əsas tendensiya rəqəmsallaşmadır. Rəqəmsallaşmanın özü rəqəmsal texnologiyaların həyatın müxtəlif sahələrinə, o cümlədən, sənaye, təhsil, iqtisadiyyat, idarəetmə

və s. sahələrinə təsiridir. Bütün inkişaf etmiş ölkələrdə bu prosesə xüsusi diqqət yetirilir, böyük maliyyə vəsaiti hesabına onun daha da inkişaf etdirilməsi üçün xüsusi proqramlar hazırlanır [1, s.255]. Bir çox sahələrdə rəqəmsal xidmətlər artıq mövcuddur. Rəqəmsallaşma getdikcə istehsalçılar, təchizatçılar, hökumət, təhsil, tibb dünyasına, bir sözlə, hər yere nüfuz edir. Rəqəmsal texnologiyalar maliyyə sektoruna böyük təsir göstərir. İnformasiya texnologiyaları proqramları ilə yanaşı şirkətlər qabaqcıl idarəetmə informasiya sistemlərini, həmçinin xəzinədarlıq və pul vəsaitlərinin idarə edilməsi funksiyalarını tətbiq edirlər. Hal-hazırda proqram məhsullarından istifadə edən audit şirkətlərinin fəaliyyətində tətbiq olunan rəqəmsal texnologiyaların inkişafı məsələləri aktuallaşır.

Qeyd edək ki, auditorların səmərəliliyini artırmaq məqsədilə audit fəaliyyətlərində müxtəlif

rəqəmsal texnologiyalardan istifadə oluna bilər. Rəqəmsal texnologiyalar daha çox nəzarətin dəqiqliyini artırır və onun icra müddətini azaldır. Rəqəmsal texnologiyalardan və kompüter proqramlarından istifadə etməklə nəzarət və audit metodologiyasını təkmilləşdirmək mümkündür [2, s.91]. Audit fəaliyyətində rəqəmsal texnologiyalardan istifadə məlumatlarının vaxtında və hərtərəfli təhlilinə və maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin bütün subyektlərinin nəticələrinin əldə edilməsinə effektivliyinə imkan verir. Auditor təşkilatları audit prosesini optimallaşdırmaq və asanlaşdırmaq üçün proqram təminatını daim təkmilləşdirirlər. Audit fəaliyyətinin rəqəmsallaşdırılması həm müştəridən alınan məlumatların emalı, həm də auditin nəticələrinə əsasən işçi sənədlərin hazırlanması üçün yeni proqram məhsullarının hazırlanmasını nəzərdə tutur. Auditor şirkətləri elektron sənəd dövriyyəsinə keçirlər ki, bu da audit sübutlarının əldə edilməsi üzrə işləri xeyli sürətləndirir. Bir çox audit sübutlarının toplanması prosedurları avtomatlaşdırılmışdır. Təxminən XX əsrin ilk onilliyində ən çox yayılmış audit avtomatlaşdırma proqramı müştərinin maliyyə vəziyyətini təhlil etmək üçün proqram idisə, hazırda audit xidmətləri bazarında fəaliyyət göstərən aparıcı audit şirkətləri böyük məlumat massivləri ilə rəqəmsal texnologiyalardan tam istifadəyə keçirlər [3, s.148].

Nəzərə almaq lazımdır ki, auditor peşəsi yüksək ixtisaslı olur və yaradılmış audit metodları mütəxəssislərin və auditor firmasının intellektual kapitalının tərkib hissəsidir. Auditor xidmətlərinin keyfiyyəti və audit hesabatında ifadə olunan rəy bilavasitə auditorun toplanmış təcrübəsindən də asılıdır. Buna görə də, audit fəaliyyətinin təşkilati və metodiki təminatının təkmilləşdirilməsi üçün rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi lazımdır. Rəqəmsallaşma müasir dünyanın ayrılmaz hissəsinə, sürətlə inkişaf edən biznesə çevrilib. Zamanla ayaqlaşan perspektivli şirkətlər və menecerlər başa düşürlər ki, müasir rəqəmsal texnologiyaların verdiyi imkanları əldən versələr, o zaman rəqabət qabiliyyətinin aşağı düşməsi, müəyyən bazar payının itirilməsi ehtimalı yüksəlir.

Kənd təsərrüfatının inkişafı kontekstində audit xidmətinin səmərəliliyinin artırılmasında rəqəmsal texnologiyaların rolunun tədqiqi

Rəqəmsal texnologiyalar müəssisələrə məhsuldarlığı artırmağa və təşkilat işçilərinin iş mühitini yaxşılaşdırmağa imkan verir. Rəqəmsal transformasiya audit fəaliyyətinə böyük nüfuz etmişdir. COVID-19 koronavirus infeksiyasının yayılması, distant iş üsullarına keçid (və ya qismən keçid) audit sahəsində rəqəmsallaşmanın tətbiqinin sürətlənməsinə səbəb olub. Rəqəmsal audit avtomatlaşdırılmış məlumat emalı və analitik məlumatların uyğunlaşdırılması proseslərini ənənəvi yoxlama üsulları ilə inteqrasiya etmək məqsədi daşıyır. Auditin rəqəmsallaşdırılması işin keyfiyyətini yüksəltmək üçün informasiya texnologiyaları sənayesinin texnoloji nailiyyətlərini tətbiq etməyə imkan verir. Rəqəmsal audit prosedurları audit sübutlarının formalaşdırılması məqsədilə yoxlanılan subyektin informasiya sistemlərindən məlumatların əldə edilməsinə, işlənməsinə və təhlilinə yönəlmiş proqram vasitələrindən istifadə etməklə həyata keçirilən bir-biri ilə əlaqəli hərəkətlərdir. Rəqəmsal audit informasiyanın ilkin toplanması və emalı prosesində auditorun iştirakını azaltmağa yönəlib. Hazırda auditorlar üçün tətbiq olunan rəqəmsal texnologiyalar yoxlamaların planlaşdırılması və sənədləşdirilməsi proseslərini avtomatlaşdırmağa, müştərilərin mühasibat uçotu məlumat bazalarını yükləməyə, nümunələr yaratmağa, müştəri tərəfindən yaradılan maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü və göstəricilərin korrelyasiyasını yoxlamağa, məlumatların maliyyə-iqtisadi təhlilini aparmağa, inteqrasiya etməyə imkan verir.

Müasir auditorun məhsuldarlığının əsas keyfiyyəti böyük miqdarda məlumatı əl ilə idarə etmək bacarığı deyil, münasibətləri idarə etmək və yenilikçi ideyaları cəlb etmək bacarığıdır. Hazırda audit fəaliyyəti əmək bazarının digər seqmentləri kimi yeni rəqəmsal texnologiyaların mərhələli inkişafı və tətbiqi mərhələsindədir. Müasir rəqəmsal texnologiya və resurslarla auditorlar daha ağıllı işləyə bilirlər. Audit prosesi avtomatlaşdırılır, sənaye nümayəndələri əl əməyindən istifadə etməkdən uzaqlaşır. Aparıcı konsaltinq şirkətləri hazırda auditorlara real vaxt rejimində audit nəticələrini hesablamağa, qiymətləndirməyə və əldə etdikləri nəticələri paylaşmağa imkan verən mobil proqramlar hazırlayır və istifadəyə verir [4, s.147]. Rəqəmsal texnologiyalar insanların iştirakı olmadan auditin nəticələrinə əsasən düzgün nəticə çıxarmaq

iqtidarında deyil. Bu baxımdan analitik prosedurların əhəmiyyəti, yoxlamanın nəticələrinin dərin şərhinə və qiymətləndirilməsinə ehtiyac artır. İnformasiya texnologiyalarına əsaslanan analitik audit prosedurları xarici amillərə əsaslanaraq müəssisənin fəaliyyətinin daha əsaslı qiymətləndirilməsinə imkan verə bilər. Rəqəmsal mühitdə audit sübutları yoxlanılan məlumatların bütün kütləsinə və hətta daha çoxuna əsaslanıla bilər. Auditin rəqəmsallaşdırılması auditorun diqqətinin yalnız səhvlərin aradan qaldırılması, düzəldilməsi deyil, səhvlərin və vicdansız hərəkətlərin uzunmüddətli qarşısının alınmasına yönəldilməsinə kömək edir. Auditin rəqəmsallaşdırılması artıq audit ictimaiyyəti tərəfindən gözlənilən tendensiyadır. Rəqəmsal audit adlandırılacaq ilk vacib komponent məlumatların toplanması və hazırlanmasının avtomatlaşdırılmasıdır. Buraya auditorla yoxlanılan müəssisə arasında bütün məlumatların mübadiləsi üçün vahid prosesi yaratmaqla audit sənədləşmə prosesinin avtomatlaşdırılması daxil ola bilər. Rəqəmsal auditin ikinci mühüm komponenti məlumat analitikasıdır. Auditorlar məlumatları qəbul, emal etdikdə və onların müəyyən meyarlara cavab verdiyinə əmin olduqda təhlil etməyə başlaya bilərlər. Məlumatlar MS Excel elektron cədvəlləri, verilənlər bazası, log fayllar və digər formalarda strukturlaşdırıla bilər. O, həmçinin mətn sənədləri, şəkillər, səslər və ya videolar kimi strukturlaşdırılmış ola bilər [5, s. 9].

Müasir dövrdə auditin məqsədi və funksiyası dəyişməyib, yəni hesabatlılığa və şəffaflığa önəm verməklə maraqlı tərəflərdə resurslardan səmərəli istifadəyə inam yaratmaq məqsədi daşıyır. Hesab edirik ki, bu məqsədə nail olmaq üçün mövcud metodologiya və müvafiq normativ baza onların rəqəmsal reallığa uyğun olmasını təmin etmək üçün nəzərdən keçirilməlidir. Audit sistemi nə qədər səmərəli olarsa, onun fəaliyyətinin bütün göstəriciləri bir o qədər yüksək olar. Rəqəmsal transformasiyanın yaratdığı dəyişikliklər kontekstində bütün bazar subyektləri biznes proseslərinin avtomatlaşdırılması sahəsində müasir tendensiyalara uyğunlaşmağa məcburdurlar. Bu dəyişiklik müəssisələrin işinə, istehsalına və mühasibat uçotuna nəzarət edən dövlət qurumlarının rəqəmsallaşması ilə əlaqədar fəaliyyəti üçün ilkin şərtidir. Rəqəmsal texnologiyalar kənd təsərrüfatı məhsullarının regional bazarlarının subyektlərinin fəaliyyətini,

əsas funksional istiqamətləri, o cümlədən sektorial planlaşdırma və proqnozlaşdırmanı, məhsulun keyfiyyətinə nəzarəti, idarəetmənin müxtəlif səviyyələrində innovasiya prosesinin sürətini əhatə edir. [6, s.76]. Kənd təsərrüfatının rəqəmsallaşdırılması müasir istehsal metodlarına əsaslanan həm texnoloji proseslərin, həm də iyerarxiyanın bütün səviyyələrində qərar qəbul etmə proseslərinin idarə edilməsinin keyfiyyətində əsaslı dəyişikliklər yolu ilə onun fəaliyyətinin səmərəliliyini və dayanıqlığını artırmaq üçün zəruridir.

bunlardır: bəçərmə, yığım və saxlama zamanı məhsul itkisini azaltmaq, əmək məhsuldarlığını artırmaq, resursların optimal idarə edilməsi, alqı-satqı əməliyyatı xərclərini azaltmaq üçün istehsal dövrünün bütün mərhələlərinin maksimum avtomatlaşdırılması, məhsulların tədarük zəncirinin sadələşdirilməsi, əkin sahələrinin və heyvanların məhsuldarlığının, istehsalın təhlükəsizliyinin artırılması və yüksək keyfiyyətli məhsulların istehsalının təmin edilməsi. Hazırda iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi, kənd təsərrüfatında da bir sıra rəqəmsal transformasiyalar reallaşdırılır. Kənd təsərrüfatı sektorunun rəqəmsallaşdırılması kənd təsərrüfatı və emal müəssisələrinin yeni səviyyəyə çıxarılmasına, istehsal həcmünün artırılmasına və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək etmək üçün nəzərdə tutulub. Kənd təsərrüfatında rəqəmsal texnologiyalardan istifadə prosesinə bir sıra amillər təsir göstərir ki, bunlardan ən əsaslarına aşağıdakılar daxildir: 1. Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi üçün maliyyə vəsaitlərinin kifayət qədər olmaması. Kənd təsərrüfatı istehsalçıları arasında informasiya texnologiyalarının tətbiqi üçün kifayət qədər vəsaitin olmaması probleminin həlli üçün dövlət dəstəyi mexanizminə böyük əhəmiyyət verilir. Kənd təsərrüfatı istehsalçıları ən çox öz vəsaitləri hesabına rəqəmsallaşdırılır. Bununla belə, rəqəmsal texnologiyaların əldə edilməsi və tətbiqi bu sahədəki sahibkarlar üçün bahalı işdir və heç də bütün ev təsərrüfatlarının rəqəmsal məhsulu almaq imkanı yoxdur. Bu problemin həlli rəqəmsal texnologiyalardan istifadəni stimullaşdırmağı nəzərdə tutan fermerlərə dəstək üzrə regional proqramların yaradılması ola bilər. 2. İxtisaslı kadrların çatışmazlığı. Kənd təsərrüfatında rəqəmsal texnologiyalarla işləmək bacarıqlarının formalaşdırılması

məqsədlə kənd hazırlığının inteqrasiya olunmuş sisteminin yaradılması vacib şərtidir. 3. Kənd yerlərində rəqəmsal infrastrukturun kifayət qədər inkişaf etməməsi. Şəhər sakinləri yüksək sürətli internetin və mobil telefonların mövcudluğunu və istifadəsini adi hal kimi qəbul edirlər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanın ərazisində hələ də qlobal şəbəkəyə çıxışı olmayan kənd yerləri var. Kənd təsərrüfatı subyektlərinin hər birinin internetə çıxışı təmin olunduğu halda auditin rəqəmsal texnologiyalar hesabına aparılması da uğurla həyata keçiriləcək. Mövcud vəziyyəti dəyişdirmək üçün rəqəmsal infrastrukturun inkişafı üzrə aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirmək lazımdır: yüksək sürətli mobil rabitə ilə əhatə olunmayan bölgələri müəyyən etmək üçün Azərbaycanın hərtərəfli ərazi təhlilini aparmaq; təhlilin nəticələrinə əsasən ucqar ərazilərə internetə çıxış imkanı verəcək kompleks tədbirlər həyata keçirmək. 4. Kənd təsərrüfatında informasiya texnologiyalarının inkişafının hüquqi tənzimlənməsindəki çatışmazlıqlar.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsində sahibkarların məlumatlandırılması və informasiya əlçatanlığının təmin edilməsi problemləri “Elektron kənd təsərrüfatı” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə ilə tənzimlənir [7]. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin dəstəklənməsi üzrə dövlət tədbirlərinin icrası məqsədlə təsdiqlənmiş bu fərman sahibkarları, texnologiyalar və məhsullar haqqında daha səmərəli məlumatlandırmağa imkan verir. Ümumiyyətlə götürüldükdə, kənd təsərrüfatının rəqəmsallaşdırılması dövlətə əhəmiyyətli iqtisadi effekt verir. Bu proses əmək məhsuldarlığını, torpaqdan istifadənin səmərəliliyini, əkinlərin keyfiyyətini yüksəltməyə, proseslərin avtomatlaşdırılmasını, şəffaflığını və idarə olunmasını təmin etməyə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların xərclərini azaltmağa imkan verir [8, s.170]. Kənd təsərrüfatında rəqəmsal texnologiyalardan istifadə xərclərin optimallaşdırılması və vəsaitlərin daha səmərəli bölüşdürülməsi yolu ilə istehsalın rentabelliyyətinin artırılması da təxirəsalınmaz vəzifələrdən biridir [9, s.68]. Kənd təsərrüfatının rəqəmsallaşdırılması istehsal xərclərinin əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına kömək etməklə bərabər təbii ehtiyatların potensialından səmərəli istifadəni təmin edir. Rəqəmsal texnologiyaların elementlərinin mərhələli şəkildə tətbiqi vaxtın

optimallaşdırılmasına, investorların cəlb edilməsinə, həm də bütövlükdə regionun kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının səmərəli idarə olunmasına imkan verə bilər [10, s.121]. Kənd təsərrüfatının rəqəmsallaşdırılmasını bir qrup göstəricilərlə qiymətləndirmək olar: 1) rəqəmsal iqtisadiyyatda formalaşan ÜDM-in payı (hazırda bu, Azərbaycanda kifayət qədər kiçikdir). Rəqəmsal texnologiyaların təsir perspektivləri iqtisadiyyatın əksər sektorlarında əhəmiyyətlidir. Ona görə də dövlət rəqəmsal texnologiyaların tədqiqi, inkişafı və tətbiqində maraqlıdır; 2) Rəqəmsal texnologiyalar tətbiq edən müəssisələrdə istehsalın rentabelliyi; 3) İşçilərin ümumi sayında informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssislərinin sayı.

İstehsal dövrünün müxtəlif mərhələlərinin monitorinqi və tənzimlənməsi və kənd təsərrüfatı işlərinə hazırlıq üçün yüksək texnoloji metodlardan istifadə etməklə kənd təsərrüfatının rəqəmsal istiqamətdə inkişafında böyük uğurlar əldə etmək olur. Yeni yüksək texnoloji üsullar qida sənayesində istifadə olunan kənd təsərrüfatı heyvanlarının və bitkilərin və onların xammalının keyfiyyətini yaxşılaşdırır, torpağın münbitliyini qoruyur. Kənd təsərrüfatının səmərəli inkişafı üçün müasir rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə yanaşı, həm də ixtisaslı kadrlar, rəqəmsal bacarıqlar üzrə təhsil müəssisələrinin formalaşdırılması, rəqəmsal sərişələrə malik yeni nəsil mütəxəssislər və avtomatlaşdırılmış istehsalatda işləmək bacarığı tələb olunur.

Kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafında auditin rolunun yüksəldilməsində rəqəmsal texnologiyaların əhəmiyyəti

Son illərdə rəqəmsal kənd təsərrüfatının inkişafını ləngidən əsas problem elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin aşağı səviyyədə həyata keçirilməsidir. Çünki bu, regional səviyyədə əhəmiyyətli struktur, istehsal və kənd transformasiyasını tələb edir. Bu məhdudiyyətlər aşağı resurs potensialı, yüksək risklər səbəbindən hətta iri kənd təsərrüfatı müəssisələrinin investisiya cəlb edilməsinin olmaması ilə çətinləşir. Bu problemi həll etmək üçün dövlət investor rolunu öz üzərinə götürməlidir. Bütün bu məsələlər kənd təsərrüfatında rəqəmsal texnologiyalar əsasında audit yoxlamalarının obyektinə daxil edilməlidir. Hazırda kənd təsərrüfatında audit

yoxlamalarının rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə aparılmasında bir sıra maneələr vardır. Bunlara ixtisaslı kadr çatışmazlığı, kənd yerlərində infrastrukturun kifayət qədər inkişaf etməməsi, kənd təsərrüfatında informasiya texnologiyalarının inkişafı üçün normativ-hüquqi bazanın lazımi səviyyədə olmaması daxildir. Rəqəmsallaşma kompüter texnologiyaları ilə işləmək üçün müvafiq səriştələr və bacarıqlar tələb edir. Bunun üçün rəqəmsal qurğularla işləməyi, proqramlar hazırlamağı bacaran işçilər tələb olunur. Bu baxımdan, belə bacarıqlara malik olmayan kənd əhalisinin kompüter savadlılığının sürətlə yüksəldilməsi məqsədəuyğundur [11, s.339]. Dövlət kənd təsərrüfatı istehsalçılara nəzarət etmək və onlarla qarşılıqlı əlaqə yaratmaq üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edir ki, bu da aşağıdakılara imkan verir: subsidiyaların və iş axınının ölçətanlığının artırılması; iş axınının optimallaşdırılması; subsidiyaların verilməsi üçün inzibati qaydalara əməl olunmasına nəzarətin təkmilləşdirilməsi. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi kənd təsərrüfatı istehsalçılara subsidiyalar üçün onlayn müraciət etməyə imkan verir.

Qeyd edək ki, auditin kənd təsərrüfatının inkişafında rolu getdikcə artır və idarəetmə funksiyalarına daha dərinədən nüfuz edir. Buna görə də təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyi auditin təşkilinin hansı səviyyədə olmasından, idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün menecerləri və mütəxəssisləri rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə informasiya ilə təmin etməyə nə dərəcədə imkan verməsindən asılıdır [12, s.72]. Kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafında auditin rolunun yüksəldilməsində rəqəmsal texnologiyaların istifadəsi kənd təsərrüfatı müəssisələrinin yeni səviyyəyə çıxarılmasına, istehsal həcmının artırılmasına və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək etmək üçün nəzərdə tutulub. Kənd təsərrüfatında rəqəmsal texnologiyalardan istifadə hesabına mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması audit işinin səmərəliliyinə təsir edir. Kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması hesabat sənədlərinin yenilənməsi və düzgün doldurulması, effektiv vergi və idarəetmə uçotu sisteminin qurulması ilə bağlı müxtəlif problemləri vaxtında həll etməyə imkan verir. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin auditinin avtomatlaşdırılmasının üç

variantını nəzərdən keçirə bilərik. Birincisi, kiçik müəssisələrdə mümkün olan ofis proqramlarından istifadədir. Bu proqramlar böyük maliyyə xərcləri tələb etmir, lakin sənəd formalarının daxil edilməsi, cədvəllər və verilənlər bazaları sisteminin işlənilib hazırlanması və s. üçün böyük əmək sərfi tələb edir. İkincisi, birbaşa tənzimləyici orqanlarla əlaqə saxlamağa imkan verən ixtisaslaşmış audit tətbiqi proqramının köməyi ilə audit fəaliyyətinin avtomatlaşdırılmasıdır ki, bu rol artıq mövcuddur. Üçüncü seçim ən bahalı, lakin ən effektivdir, təşkilatın bütün incəliklərini və istəklərini nəzərə alaraq, xüsusi olaraq müəssisə üçün proqram məhsulunun hazırlanmasıdır.

Göründüyü kimi, auditin informasiya təminatının rəqəmsal inkişafı kənd təsərrüfatı təşkilatları üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kənd təsərrüfatında auditin informasiya təminatının əsas komponentlərinə daxil edilən aşağıdakı sənədlər də rəqəmsal texnologiyalardan istifadəyə əsaslanı bilər: təsərrüfat subyektinin uçotunun təşkili və aparılması sahəsində uçot siyasəti və digər yerli sənədlər; daxili nəzarət tədbirlərinin təşkili və aparılmasını əhatə edən yerli normativ sənədlər; mühasiblərin vəzifə təlimatları və mühasibat xidmətinin işinin təşkili ilə bağlı sənədlər; ilkin uçot texnologiyasının təsvirini ehtiva edən sənədlər; mühasibat uçotu registrlərində təsərrüfat əməliyyatları haqqında məlumatların yaradılması qaydasını, sintetik və analitik uçotun aparılmasının xüsusiyyətlərini müəyyən edən sənədlər; hazırlıq işlərinin aparılması qaydasını və maliyyə hesabatlarının formalaşdırılması üçün əsasları təsvir edən sənədlər. Kənd təsərrüfatı təşkilatlarının auditinin düzgün rəqəmsal informasiya təminatı keyfiyyətli audit rəyinin və etibarlı audit hesabatının formalaşmasını təmin edir. Audit sübutları audit rəyi üçün əsas olacaq əsaslı nəticələr çıxarmaq qabiliyyətini müəyyən edir [13, s.270]. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində auditin aparılarkən qanunvericilik və normativ hüquqi aktlara uyğunluq audit rəyinin formalaşdırılmasının etibarlılığını və obyektivliyini təmin edən əsas amildir.

Nəticə

Beləliklə, kənd təsərrüfatında rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə audit yoxlamaları elə aparılmalıdır ki, xərcləri azaltmaq və fəaliyyətin

şəffaflığını artırmaq mümkün olsun. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin inkişafında və onların auditində rəqəmsal texnologiyalardan istifadə avtomatlaşdırılmış qərar qəbul etmə sistemlərinin istifadəsinə, istehsalın inteqrasiya olunmuş avtomatlaşdırılmasına və robotlaşdırılmasına əsaslanır. Bu, yerli istehsal amillərindən maksimum istifadə etməklə xarici resurslardan minimum istifadəni nəzərdə tutur. Müasir rəqəmsal texnologiyalardan istifadə kənd təsərrüfatı məhsullarının bütün həyat dövrü ərzində əmək məhsuldarlığının əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasını təmin edən optimal torpaq-aqrotexniki və təşkilat-ərazi şəraitini formalaşdırmağa imkan verir. Rəqəmsal texnologiyalar əsasında auditin təşkili bitki və ya heyvandarlıq istehsalının tam dövrünə səmərəli şəkildə nəzarət etməyə şərait yaradır. Yeni texnologiyaların tətbiqi ilə audit yoxlamaları ölkədə torpaqların vəziyyəti və torpaqdan istifadə ilə bağlı vəziyyəti daha şəffaf etməyə imkan verir.

Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin inkişafı və onların fəaliyyətinin auditinin aparılması üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadənin üstünlüklərinə aşağıdakılar daxildir:

- kənd istehsalçılarının vaxtında məlumatlarla təmin edilməsi;
- borc vəsaitlərinə çıxışın sadələşdirilməsi;
- kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün rəqəmsal marketing kanallarına çıxışın əldə edilməsi;
- idarəetmə risklərinin minimuma endirilməsi;
- məhsulların sahədən istehlakçıya şəffaf tədarük zəncirinin qurulması yolu ilə satışda tranzaksiya xərclərinin azaldılması;
- iqlim dəyişikliyinə vaxtında reaksiya göstərilməsi;
- əmək məhsuldarlığı göstəricilərinin yüksəldilməsi;
- kənd təsərrüfatı heyvanlarının məhsuldarlığının artırılması.
- şəffaflıq, nəzarət üçün maneələrin azaldılması;
- proseslərin avtomatlaşdırılması;
- maliyyə və əmək xərclərinin azaldılması;
- insan amilinin rolunun minimuma endirilməsi və s.

Bütün bu üstünlüklər kənd təsərrüfatının inkişafında auditin rolunun artırılmasında rəqəmsal texnologiyaların strateji əhəmiyyətinə dəlalət edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Габидов, Т.Р. Цифровые технологии в сельском хозяйстве / Т.Р.Габидов, А.А.Крюкова// Актуальные вопросы современной экономики.–2019.–№5. – С. 255-261.
2. Zeynalova, G. Audit nəzarətinin inkişafının aktual istiqamətləri. Geostrategiya jurnalı, 2021, № 3 (63), s.88-95.
3. Мишанова, Е.В. Цифровые технологии в аудите: современное состояние и перспективы/ Е.В. Мишанова, А.А. Грачева// Цифровая экономика: перспективы развития и совершенствования: сборник научных статей Международной научно-практической конференции, Курск, 23 октября 2020. – С. 147-150.
4. Бездольная, Т.Ю. Оценка эффективности аудиторских проверок в условиях цифровизации аудита/ Т.Ю.Бездольная, Т.Ю.Малахова// Вестник Института дружбы народов Кавказа (Теория экономики и управления народным хозяйством). Экономические науки. – 2019. – № 1(49). – С. 146-151.
5. Крикунов, А.В. Поиск оптимальных путей развития аудиторской профессии/ А.В. Крикунов// Аудиторские ведомости, 2007. – №2. – С. 9-19.
6. Məlikli, C.R. Qlobal risklər şəraitində kənd təsərrüfatının səmərəliliyinin artırılmasında auditin əhəmiyyəti. “İnformasiya cəmiyyətində iqtisadiyyatın davamlı inkişaf problemləri” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Sumqayıt Dövlət Universiteti, 16-17 dekabr 2021-ci il, s.75-79.
7. “Elektron kənd təsərrüfatı” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 23 dekabr 2019.
8. Родионова, А.В. Особенности применения цифровых технологий в сельском хозяйстве: проблемы и направления их решения/ А.В.Родионова, К.В.Дубровина, Н.П.Крылова // Островские чтения. – 2021. – № 1. – С. 167-171.

9. Коробошев, О.З. Цифровые технологии в сельском хозяйстве/ О.З.Коробошев // Вестник науки и образования. – 2021. – № 11-2(114). – С. 65-68.

10. Дорогов, И.Ф. Цифровизация сельского хозяйства и внедрение цифровых технологий в АПК/ И.Ф.Дорогов, Ф.И.Пилова// Известия Кабардино-Балкарского государственного аграрного университета им. В.М.Кокова. 2021. № 1(31). – С. 118-122.

11. Иванова, А.А. Цифровые технологии как фактор развития сельского хозяйства в условиях новой экономики/ А. А. Иванова//

Актуальные вопросы учета и управления в условиях информационной экономики. – 2020. – № 2. – С. 336-340.

12. Имомов, Р. Совершенствование аудита в условиях модернизации сельского хозяйства/ Р. Имомов// Современные исследования. – 2018. – № 5(09). – С. 71-73.

13. Колесникова, Е.Н. Развитие информационного обеспечения аудита сельскохозяйственных организаций/ Е.Н. Колесникова// Вестник Московского университета МВД России. – 2020. – № 8. – С. 269-273.

Джавид Рамиз оглу МЕЛИКЛИ

докторант Азербайджанского Государственного Университета Кооперации
AZ 1124, Азербайджанская Республика, г.Баку, ул. Н.Нариманов, 93

E-mail: meliklid@bk.ru

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ВАЖНОСТЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО ПОВЫШЕНИЮ РОЛИ АУДИТА В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В СОВРЕМЕННОМ ПЕРИОДЕ

Резюме

Целью исследования – является рассмотрение стратегической важности цифровых технологий по повышению роли аудита в развитии сельского хозяйства в современном периоде. В нынешнее время имеются определенные проблемы в развитии сельского хозяйства. Актуальными рассматриваются вопросы повышения объема производства, производительности и эффективного использования по назначению вложенных в сельское хозяйство инвестиций. Благодаря своим функциям - анализу и контролю - аудит может стать эффективным механизмом в этих процессах. В частности, аудиторские механизмы на основе высоких технологий своевременно выявляют финансовые нарушения и способствуют достоверности составления бухгалтерских балансов и эффективному управлению финансовыми потоками. Роль цифровых аудиторских механизмов нарастает в подготовке адекватных прогнозов по ведению финансово-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Дан ряд рекомендаций и предложений по рассматриваемым проблемам.

Метод исследования – состоит из общеизвестных научных экономических методов – синтеза, анализа и обобщения. Кроме того, учтены подходы и взгляды различных исследователей к эффективной организации аудиторской деятельности на основе цифровых технологий в развитии сельского хозяйства в нынешнем периоде.

Результаты исследования - заключаются в разработке и применении более эффективных механизмов организации аудиторской деятельности на основе цифровых технологий, которые способствуют интенсификации развития и эффективного управления финансовыми потоками, а так же инвестиционными ресурсами в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: сельское хозяйство, аудит, цифровые технологии, проблемы сельского хозяйства, аудиторские механизмы, стратегическая роль аудита, стратегическая важность цифровых технологий.

Javid Ramiz MALIKLIdoctoral student of Azerbaijan State University of Cooperation
AZ 1124, Republic of Azerbaijan, Baku, N. Narimanov str., 93E-mail: meliklid@bk.ru**STRATEGIC IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES TO INCREASE THE
ROLE OF AUDITING IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN THE MODERN
PERIOD****Summary**

Purpose of the research – is to consider the strategic importance of digital technologies to increase the role of auditing in the development of agriculture in the modern period. Now, there are certain problems in the development of agriculture. Issues of increasing the volume of production, productivity and effective use of investments invested in agriculture are considered. According to its functions - analysis and control - audit can become an effective mechanism in these processes. In particular, high-tech audit mechanisms timely identify financial irregularities and contribute to the reliability of balance sheets and effective management of financial flows. The role of digital audit mechanisms is growing in the preparation of adequate forecasts for the conduct of financial and economic activities of agricultural enterprises. A number of recommendations and proposals on the issues under consideration is given in the article.

Research method - consists of well-known scientific economic methods - synthesis, analysis and generalization. In addition, the approaches and views of various researchers to the effective organization of auditing activities based on digital technologies in the development of agriculture in the current period are taken into account.

Result of the research - development and application of more effective mechanisms for organizing auditing activities based on digital technologies, which contribute to the intensification of development and effective management of financial flows, as well as investment resources in agriculture.

Keywords: agriculture, audit, digital technologies, agricultural problems, audit mechanisms, strategic role of audit, strategic importance of digital technologies.